

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

СУЩА ЛІНА МИКОЛАЇВНА

УДК 349.41:347.426.6(477)

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ
ВЛАСНИКАМ ЗЕМЛІ ТА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАЧАМ
В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.06 — земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
ГАВРИШ Наталя Степанівна,
Національний університет «Одеська
юридична академія», доцент кафедри
аграрного, земельного та екологічного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
НОСІК Володимир Васильович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри земельного та аграрного права
юридичного факультету,
член-кореспондент Національної академії правових
наук України;

кандидат юридичних наук, доцент
АНІСІМОВА Ганна Валеріївна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри екологічного права.

Захист відбудеться 23 березня 2018 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий 22 лютого 2018 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. О. Ульянова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. З проведенням земельної реформи в Україні зростає роль приватно-правових інститутів у зазначеній сфері та необхідність ефективного захисту прав на землю. Одним з найдавніших і основоположних інститутів у сфері захисту порушених прав є інститут відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам. Конституція України юридично закріпила обов'язок кожного відшкодовувати завдані ним збитки. Конституційні засади розкриваються у Земельному кодексі України (далі – ЗК України), який значно більше уваги приділяє інституту відшкодування збитків.

Стрімкі темпи реформування земельно-правових відносин в Україні та потреби судової практики вимагають постійного наукового аналізу категорії «збитки». Попри поширеність випадків заподіяння шкоди власникам землі та землекористувачам, отримати відшкодування (відшкодувати збитки) вельми складно, що обумовлено проблематичністю доведення розміру збитків, і ще в більшому ступені – наявності причинно-наслідкового зв'язку між діями однієї особи і виникненням збитків у іншої особи. Негативно позначається на ефективності захисту прав та інтересів власників землі та землекористувачів недосконалість чинного земельного законодавства в галузі регулювання відшкодування збитків. У зв'язку з цим у даний час виникла нагальна потреба у чіткому визначенні поняття «збитки» та основних функцій відшкодування збитків, закріпленні особливостей правомірних та неправомірних підстав відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, формулюванні пропозицій щодо удосконалення правового регулювання відносин у зазначеній сфері.

Від повноти вирішення цих питань та правильного тлумачення норм про збитки багато в чому залежить ефективність захисту порушених прав та інтересів суб'єктів земельного права і розгляду земельних справ судами. Важливе практичне значення має забезпечення справедливого балансу між інтересами власників землі та землекористувачів щодо отримання відшкодування збитків та інтересами порушників щодо виплати збитків, співмірних завданій шкоді.

Сформульовані в дисертації теоретичні висновки спираються на результати досліджень таких вчених-правознавців у галузі земельного права, як: В. І. Андрейцева, Г. В. Анісімової, Г. І. Балюк, В. Д. Басая, А. Г. Бобкової, М. Я. Ващишин, О. А. Вівчаренка, Н. С. Гавриш, Я. З. Гаєцької-Колотило, А. П. Гетьмана, І. В. Гиренко, В. К. Гуревського, Х. А. Джавадова, А. В. Духневича, В. М. Єрмоленка, І. І. Каракаша, Р. С. Кіріна, Н. Р. Кобецької, Т. О. Коваленко, Т. Г. Ковальчук, В. В. Костицького, С. М. Кравченко, М. В. Краснової, І. О. Костяшкіна, П. Ф. Кулинича, Т. В. Лісової, Н. Р. Малишевої, Р. І. Марусенка, А. М. Мірошниченка, В. Л. Мунтяна, В. В. Носіка, Т. К. Оверковської, О. М. Пащенко, О. О. Погрібного, Л. П. Решетник,

Ю. Т. Рушинець, В. І. Семчика, І. О. Середи, В. Д. Сидор, О. В. Степської, Н. І. Титової, В. І. Федоровича, Т. Є. Харитонової, С. В. Хомінець, М. К. Черкашиної, А. Ф. Черногуза, Ю. С. Шемшученка, М. В. Шульги, В. В. Янчука, В. З. Янчука та ін.

Вагомий внесок у вчення про відшкодування збитків здійснили також вітчизняні та зарубіжні науковці інших спеціальностей: М. Е. Автаєва, М. П. Волошина, О. В. Дзера, І. В. Жилінкова, І. С. Канзафарова, М. В. Кравчук, Т.Є. Крисань, В. І. Курило, О. О. Рябов, Ю. К. Толстий, М. К. Толчєєв, Є. О. Харитонов та ін.

Але, незважаючи на значне поширення відшкодування збитків у земельному та цивільному законодавстві України та правозастосовній практиці, сучасних комплексних досліджень з проблем відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам досить небагато. Недостатність сучасних наукових розробок із зазначеної проблематики негативно впливає на суб'єктивне сприйняття правової природи відшкодування збитків та призводить до хибного тлумачення правових норм і розбіжностей у судовій практиці їх застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Теоретичні та практичні питання теми дисертації досліджувалися у межах виконання плану науково-дослідницької роботи кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове забезпечення сталого розвитку земельних та екологічних відносин у південному регіоні України» на 2011–2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011–2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія еволюції аграрних, земельних та екологічних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку» на 2016-2020 рр. як складової плану науково-дослідної роботи у межах комплексної теми Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 рр., затвердженої рішенням Вченої ради (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є вдосконалення наукового пізнання правової категорії збитків та їх відшкодування, виявлення теоретичних та практичних проблем у сфері правового регулювання відносин відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам та формулювання пропозицій щодо їх вирішення, у тому числі шляхом надання рекомендацій із вдосконалення земельного законодавства та практики його застосування.

Досягнення вказаної мети в процесі дослідження забезпечувалося вирішенням таких основних завдань:

- провести науково-теоретичний аналіз досліджень правового інституту відшкодування збитків;
- розглянути еволюцію законодавчого забезпечення відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам;
- розкрити юридичну природу збитків, заподіяних власникам землі й землекористувачам, як гарантію прав на землю і удосконалити понятійно-категорійний апарат земельно-правової науки;
- охарактеризувати юридичні підстави відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам;
- визначити підстави відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам збитків, завданих правомірними діями;
- визначити підстави відшкодування власникам землі та землекористувачам збитків, завданих в результаті правопорушень;
- розкрити застосування правових підстав відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам (за матеріалами судової практики України).

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини у сфері відшкодування збитків власникам земельних ділянок та землекористувачам.

Предметом дослідження є правові засади відшкодування збитків власникам земельних ділянок та землекористувачам в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження склала система загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Історико-правовий метод дозволив дослідити еволюцію законодавчого забезпечення відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам та проаналізувати розвиток наукових уявлень щодо інституту відшкодування збитків (п.п. 1.1., 1.2.). Логіко-семантичний метод був використаний при дослідженні особливостей та ознак понять «збитки» та «школа» (п.п. 1.1.). Порівняльно-правовий метод застосовувався при проведенні порівняльного аналізу понять «збитки» та «школа» (п.п. 1.3.). Методи системного аналізу і синтезу дозволили визначити місце відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам у системі юридичних гарантій та способів захисту прав на земельні ділянки (п.п. 1.3.). Метод сходження від абстрактного до конкретного дозволив на основі характеристики правового регулювання відшкодування збитків власникам земельних ділянок та землекористувачам показати правову практику застосування законодавства в цій сфері (п.п. 2.4.). Формально-логічний – при побудові структури роботи, формулюванні визначень та категорій, обґрунтуванні висновків та рекомендацій (р.1, п.п. 2.1., 2.2., 2.3., 2.4.). Діалектичний метод пізнання дозволив проаналізувати взаємозв'язок загальних норм цивільного права та норм, які містяться в земельному законодавстві (п.п.1.3.). За допомогою догматичного методу

виявлено специфіку застосування норм земельного законодавства у сфері відшкодування збитків власникам земельних ділянок та землекористувачам (п.п.1.3.). Нормативний (формально-юридичний) метод дозволив виявити недоліки сучасного земельного законодавства у сфері досліджуваної проблематики, а також запропонувати відповідні зміни та доповнення до нього (р.1, п.п.2.1., 2.2., 2.3., 2.4.). Аналітичний – при обґрунтуванні окремих теоретичних висновків, зроблених у дисертації (р.2).

Емпіричною основою дослідження є рішення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, рішення вітчизняних місцевих, апеляційних судів, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень, рішення Верховного Суду України (далі – ВС України), а також постанови Пленуму ВС України.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що на підставі аналізу чинного законодавства України, наукової юридичної літератури та правозастосовної практики здійснено комплексне і всебічне дослідження відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, що має концептуальну та науково-практичну значимість.

Наукова новизна дисертаційного дослідження конкретизується у таких науково-теоретичних положеннях, висновках та пропозиціях:

вперше:

– запропоновано періодизацію становлення і розвитку правового інституту відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, згідно з якою виділено три основних етапи: перший етап (1922–1990 рр.) – період, який пов’язаний з прийняттям кодифікованих актів земельного законодавства за радянських часів. В той часовий проміжок інститут відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам був спрямований на виконання завдань та інтересів держави; другий етап (1990–2001 рр.) характеризується суттєвими змінами в юридичній природі та правовому механізмі інституту відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам у порівнянні з радянським періодом; третій етап (2001 р. – по сьогоднішній день) розпочався з прийняттям 25 жовтня 2001 року чинного ЗК України. Однією з найбільших вагомих новел даного кодифікованого акту було виділення окремого розділу V «Гарантії прав на землю» та закріплення інституту відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам (гл. 24);

– сформульована авторська дефініція категорії «збитки у сфері земельного права», під якою запропоновано розуміти спричинені неправомірною (або правомірною) поведінкою негативні наслідки, завдані майновій (еколого-майновій) сфері власника землі чи землекористувача;

– запропоновано надати право вилучення земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності Верховній Раді України (далі – ВР України), та зазначити тип та характер (зміст) акта, яким буде здійснюватися вилучення та відшкодування збитків в Законі України «Про відчуження земельних ділянок,

інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» (далі – ЗУ «Про відчуження для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності ...»);

– обґрунтовано, що рішення Кабінету Міністрів України (далі – КМ України) щодо вилучення земельних ділянок та відшкодування збитків необхідно приймати лише у вигляді постанов, зміст та форма яких повинна визначатися нормами ЗУ «Про відчуження для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності ...»;

– запропоновано доповнити перелік ст. 156 ЗК України такою підставою відшкодування збитків, як використання земельних ділянок без належної державної реєстрації прав на них.

удосконалено:

– класифікацію збитків: 1) за ступенем виявлення: явні (чітко визначаються за допомогою наукових методів) і приховані (за умов існуючого рівня знань і методологічного забезпечення не можуть бути встановлені); 2) за часом формування: поточні (існують в даний момент) та прогнозовані (будуть існувати в майбутньому внаслідок певного впливу); 3) за оборотністю наслідків: поправні і непоправні; 4) за масштабами: глобальний, регіональний, локальний; 5) за способом визначення: вимірювані (грошові чи натуральні) і умовно вимірювані, тобто ті, що практично не піддаються кількісній оцінці; 6) за наслідками: екологічні збитки й такі, що не пов'язані з екологічною шкодою;

– функції відшкодування збитків: а) компенсаційна (відшкодування шкоди в грошовій формі); б) правовідновлююча (повернення самовільно зайнятої земельної ділянки, відміна незаконного акта); в) стимулююча (здійснення мотиваційного впливу на свідомість учасників земельних відносин, для того щоб заохочувати їх поведінку у необхідному для суспільства руслі);

– положення щодо формулювання ст. 14 ЗУ «Про відчуження для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності ...» та запропоновано викласти в такій редакції: «У разі викупу земельної ділянки для суспільних потреб власнику вартість такої земельної ділянки може бути відшкодована у грошовій формі або за згодою власника (власників) може бути надано у власність іншу рівноцінну земельну ділянку, вартість яких враховується при визначенні викупної ціни».

набули подальшого розвитку:

– пропозиція щодо необхідності закріплення в постанові КМ України від 19 квітня 1993 р. № 284, якою було затверджено порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам (далі – Порядок № 284) чіткого переліку обов'язкових документів, які додаються до заяви про відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам;

– положення про те, що при викупі земельних ділянок слід надавати перевагу компенсації в грошовій формі, оскільки при відшкодуванні збитків у натуральній формі можуть виникнути проблеми з визначеністю рівноцінності відшкодування;

– позиція щодо доцільності внесення змін до ЗУ «Про відчуження для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності ...», доповнивши його положенням, що у разі викупу (вилучення) земель сільськогосподарського призначення встановлюється підвищений (подвійний) розмір відшкодування збитків;

– пропозиції щодо необхідності доповнення ч. 2 ст. 156 ЗК України положенням про те, що вимога про відшкодування не одержаних доходів покладає на позивача обов'язок довести, що ці доходи не є абстрактними, а насправді були б ним отримані в разі належного виконання відповідачем своїх обов'язків. При визначенні реальності не одержаних доходів мають враховуватись заходи, вжиті позивачем для їх одержання. Наявність лише теоретичного обґрунтування можливості отримання доходу ще не є підставою для його стягнення;

– рекомендації щодо виключення ч. 2 ст. 14 із ЗУ «Про відчуження для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності ...», оскільки правила укладання договорів купівлі-продажу, встановлені Цивільним кодексом України та ЗК України, не передбачають обов'язків набувача земельної ділянки з відшкодування збитків третім особам, якщо ці збитки виникли із самого факту купівлі-продажу земельної ділянки;

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні висновки та практичні пропозиції, сформульовані у дисертаційному дослідженні, можуть бути використані:

– у науково-дослідній діяльності – як основа для подальших загальнотеоретичних досліджень категорії «збитки» у земельному та цивільному праві;

– у нормотворчій діяльності – сформульовані в дисертації положення щодо вдосконалення чинного земельного законодавства можуть стати основою для внесення змін до ЗК України та інших законодавчих актів;

– у практичній діяльності – матеріали дисертації можуть використовуватися судами, органами державної влади та місцевого самоврядування для забезпечення єдності розуміння і правильного застосування норм, які регулюють питання відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам;

– у навчальному процесі – при підготовці відповідних розділів підручників і навчальних посібників із земельного права, при підготовці навчальних курсів та викладанні навчальних дисциплін (Акт впровадження у навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія» від 23.10.2017 р.).

Апробація результатів дисертації. Дисертацію підготовлено та обговорено на кафедрі аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Теоретичні висновки, сформульовані в дисертації, доповідалися та обговорювалися на: Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених» (м. Київ, 23-24 квітня 2009 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Тенденції та пріоритети реформування законодавства України» (м. Запоріжжя, 13 березня 2010 р.); V Міжнародній цивілістичній науковій конференції студентів та аспірантів «Сучасна цивілістика» (м. Одеса, 31 березня – 1 квітня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених» (м. Київ, 23 квітня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 21-22 травня 2010 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (16-17 квітня 2010 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 20-21 травня 2011 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 20-21 квітня 2012 р.); Першому зібранні фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України (м. Одеса, 9-10 вересня 2016 р.); Міжнародному конгресі «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 2-4 червня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (м. Одеса, 19 травня 2017 р.).

Публікації. Основні теоретичні і практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені в 21 наукових публікаціях, у тому числі 8 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 науковій статті, опублікованій у зарубіжному науковому фаховому виданні, а також у 12 тезах доповідей на наукових конференціях, засіданнях «круглих столів».

Структура і обсяг дисертації зумовлені метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, двох розділів, поділених на сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 183 сторінки, із них основного тексту 162 сторінки. Список використаних джерел розташований на 21 сторінках і вміщує 210 найменувань..

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність дисертаційного дослідження, висвітлюються ступінь вивчення теми, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження,

характеризуються методи дослідження, нормативне та емпіричне підґрунтя дисертаційної роботи, розкриваються наукова новизна, практичне значення одержаних результатів, зазначається про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ «Загально-правова характеристика відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам» складається з трьох підрозділів та присвячений аналізу основних етапів розвитку наукової думки та законодавства про відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, правової природи, функцій та класифікації збитків, співвідношення з іншими суміжними поняттями.

У *підрозділі 1.1. «Розвиток науково-теоретичних досліджень правового інституту відшкодування збитків»* проаналізовано зміст наукових праць вчених земельного права, екологів, економістів, що дозволило визначити деякі загальні тенденції та встановити особливості в авторських підходах до розкриття юридичної природи відшкодування збитків.

Зважаючи на численні теоретичні напрацювання у цій сфері та не заперечуючи важливого значення цих досліджень, слід визнати, що відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам потребують постійного наукового аналізу у зв'язку із стрімким розвитком земельного законодавства в Україні.

У *підрозділі 1.2. «Еволюція законодавчого забезпечення відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам»* зазначено, що дослідження еволюції законодавчого забезпечення відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам дозволило розробити відповідні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства. Дослідження еволюції законодавчого забезпечення відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам дозволяє виділити наступні етапи: перший етап (1922 р. – 1990 р.) – період, який пов'язаний з прийняттям кодифікованих актів земельного законодавства за радянських часів. В той часовий проміжок інститут відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам був суворо регламентований інструмент, спрямований на виконання завдань та інтересів держави; другий етап (1990 р. – 2001 р.) характеризується суттєвими змінами у юридичній природі та правовому механізмі інституту відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам у порівнянні з радянським періодом (зміна суб'єктного складу, зміна правового статусу землекористувача, що було пов'язано із веденням двох видів користування земельними ділянками – постійного і тимчасового, у тому числі оренди, доповнення переліку підстав відшкодування збитків, а саме – викуп земельної ділянки, що зумовлювалося визнанням приватної власності на землю); третій етап (2001 р. – по сьогоднішній день) розпочався з прийняттям 25 жовтня 2001 року чинного ЗК України. Правові приписи, що регулюють відносини у сфері відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам зосередженні в главі 24 ЗК

України, яка займає самостійне місце в розділі V, що має назву «Гарантії прав на землю». Це свідчить про суттєву роль, яку мають відігравати норми, що регулюють суспільні відносини в даній сфері. Відносини щодо відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам раніше були врегульовані підзаконними нормативними актами. Сьогодні ж, наприклад, порядок відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам при відчуженні земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності закріплено на рівні Закону.

У *підрозділі 1.3. «Відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам як гарантія прав на землю»* зроблено висновок, що у земельному законодавстві України не вироблено єдиного підходу до визначення поняття «збитки». На підставі проведеного теоретичного аналізу наукових і нормативних джерел з питань відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам як гарантії прав на землю сформульовано авторську дефініцію категорії «збитків у сфері земельного права» та запропоновано викласти наступним чином: збитки у сфері земельного права – це спричинені неправомірною (або правомірною) поведінкою негативні наслідки, завдані майновій (еколого-майновій) сфері власника землі чи землекористувача.

На підставі аналізу особливостей відшкодування збитків, запропонована класифікація збитків за такими критеріями, як:

1) за ступенем виявлення: явні (чітко визначаються за допомогою наукових методів) і приховані (за умов існуючого рівня знань і методологічного забезпечення не можуть бути встановлені); 2) за часом формування: поточні (існують в даний момент) та прогнозовані (будуть існувати в майбутньому внаслідок певного впливу); 3) за оборотністю наслідків: поправні і непоправні; 4) за масштабами: глобальний, регіональний, локальний; 5) за способом визначення: вимірювані (грошові чи натуральні) і умовно вимірювані, тобто ті, що практично не піддаються кількісній оцінці; 6) за наслідками: екологічні збитки й такі, що не пов'язані з екологічною шкодою.

На підставі проведеного аналізу доводиться доцільність виділення функцій відшкодування збитків:

- а) компенсаційна (відшкодування шкоди в грошовій формі);
- б) правовідновлююча (повернення самовільно зайнятої земельної ділянки, відміна незаконного акта);
- в) стимулююча (здійснення мотиваційного впливу на свідомість учасників земельних відносин з метою стимулювати їх поведінку у необхідному для суспільства руслі).

Другий розділ «Правові підстави відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам» складається з чотирьох підрозділів та присвячений визначенню підстав відшкодуванням власникам землі та

землекористувачам збитків, завданих правомірними діями та в результаті правопорушень.

У *підрозділі 2.1. «Загальна характеристика юридичних підстав відшкодування збитків власникам землі й землекористувачам»* звернуто увагу на те, що список документів, які додаються до заяви про відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам, є різним. Обґрунтовано, що перелік обов'язкових документів необхідно закріпити в Порядку № 284, а саме: документ, що засвідчує право власності (користування) на земельну ділянку; акт, який встановлює порушення земельного законодавства (за наявності). Зазначено, що строк відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам не може бути збільшено за рішенням комісії Районної державної адміністрації (п. 5 Порядку № 284).

У *підрозділі 2.2. «Відшкодування власникам землі та землекористувачам збитків, завданих правомірними діями»* зазначено, що землі сільськогосподарського призначення складають основне багатство України і підлягають посиленій правовій охороні. Враховуючи пріоритетність земель сільськогосподарського призначення, запропоновано доповнити ст. 14 ЗУ «Про відчуження для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності ...» положенням, що у разі викупу (вилучення) земель сільськогосподарського призначення встановлюється підвищений (подвійний) розмір відшкодування збитків.

Відзначено, що формулювання положення ч. 1 ст. 14 «може бути надано у власність іншу рівноцінну земельну ділянку чи об'єкти нерухомого майна» є неоднозначним. На основі аналізу вищезазначеної статті запропоновано ст. 14 ЗУ «Про відчуження для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності ...» викласти в такій редакції: «У разі викупу земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, для суспільних потреб власнику (власникам) цього майна вартість таких об'єктів може бути відшкодована у грошовій формі або за згодою власника (власників) може бути надано у власність іншу рівноцінну земельну ділянку чи об'єкти нерухомого майна, вартість яких враховується при визначенні викупної ціни».

Обґрунтовано доцільність виключення положення ч. 2 ст. 14 ЗУ «Про відчуження для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності ...», згідно з яким «орган, який прийняв рішення про викуп земельної ділянки для суспільних потреб, зобов'язаний відшкодувати фізичним та юридичним особам – власникам та користувачам суміжних земельних ділянок збитки, що були їм завдані внаслідок викупу земельної ділянки для суспільних потреб». Доведено, що норма ч. 2 ст. 14 вказаного Закону є зайвою та надмірною, а її практичне застосування – проблемним, оскільки правила укладання договорів купівлі-продажу, встановлені Цивільним кодексом України та ЗК України, не передбачають обов'язків набувача земельної ділянки з відшкодування збитків третім особам, якщо ці збитки виникли із самого факту купівлі-продажу

земельної ділянки. Зазначено що, в даному Законі переплутані норми двох різних правових інститутів – цивільно-правового інституту правочину та земельно-правового інституту вилучення земельної ділянки та відшкодування її вартості. Ця суперечність є критичною та водночас фундаментальною, адже має йтися або про цивільно-правові відносини диспозитивного характеру, в яких кожна сторона вільна у своїх діях, у тому числі в укладанні правочинів, або про владні відносини імперативного характеру, в яких державний орган чи орган місцевого самоврядування приймає рішення, яке має для власника зобов'язальний характер, а відшкодування вартості вилученого об'єкта приватної власності відбувається на підставі положень Конституції України.

ЗК України закріплює повноваження ВР України щодо погодження матеріалів вилучення (викупу) земельних ділянок особливо цінних земель. Однак аналіз практики доводить, що парламент трактує норми земельного законодавства широко та приймає нормативні акти, що стосуються не тільки особливо цінних земель. Відповідність таких актів ВР України до земельного законодавства викликає значні сумніви та може стати приводом для судового оскарження. Обгрунтовано доцільність надати ВР України право на вилучення земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності та зазначити в ЗУ «Про відчуження для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності ...» тип і характер (зміст) акта, яким буде здійснюватися вилучення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам.

Зроблено висновок про доцільність приймати рішення КМ України щодо вилучення земельних ділянок лише у вигляді постанов, зміст та форму яких необхідно закріпити в ЗУ «Про відчуження для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності ...».

У підрозділі 2.3. «Відшкодування власникам землі та землекористувачам збитків, заподіяних в результаті правопорушень» зазначено, що при визначенні розміру неодержаних прибутків власникам землі та землекористувачу недостатньо надати суду довідки про врожайність на відповідній території та вартість продажу сільськогосподарської продукції. Власник землі та землекористувач має належним чином обгрунтувати неодержані прибутки з урахуванням своїх витрат, а також заходи, вжиті ним щодо їх одержання.

Зроблено висновок, що кожному землевласнику та землекористувачу варто довести, що на підставі права на землекористування вони зобов'язані охороняти земельні ресурси, зберігати їх, поліпшувати та відтворювати. Тому вони в разі забруднення земельних ділянок, якими володіють або користуються, повинні ініціювати дослідження, щоб оцінити наявний стан земельних ресурсів, а також визначити грошові розміри шкоди, завданої забрудненням. Коли такої ініціативи немає, це оцінюється як бездіяльність, через яку потерпають природа та суспільство. У результаті на рахунки землевласників і землекористувачів (зокрема, і державні фонди) не надходять

кошти за відповідну шкоду, спричинену забрудненням земельних ресурсів через порушення вимог природоохоронного законодавства. Причина такого становища у недостатньому інформуванні землевласників та землекористувачів про можливість і порядок відшкодування заподіяних їм збитків.

У *підрозділі 2.4. «Аналіз застосування правових підстав відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам (за матеріалами судової практики України)»* зроблено висновок, що пред'явлення вимоги про відшкодування неодержаних доходів покладає на позивача обов'язок довести, що ці доходи не є абстрактними, а дійсно були б ним отримані в разі належного виконання відповідачем своїх обов'язків. При визначенні реальності неодержаних доходів мають враховуватись заходи, вжиті позивачем для їх одержання. Наявність лише теоретичного обґрунтування можливості отримання доходу ще не є підставою для його стягнення. Тому запропоновано доповнити ст. 156 ЗК України частиною другою в такій редакції: «вимога про відшкодування не одержаних доходів покладає на позивача обов'язок довести, що ці доходи не є абстрактними, а дійсно були б ним отримані в разі належного виконання відповідачем своїх обов'язків».

Виходячи з аналізу судової практики щодо відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, обґрунтовано необхідність доповнити перелік, передбачений ст. 156 ЗК України, такою підставою відшкодування збитків, як використання земельної ділянки без належної державної реєстрації прав на неї.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** викладаються найбільш важливі теоретичні положення дисертаційного дослідження, формулюються пропозиції щодо удосконалення чинного земельного законодавства України у сфері відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам.

1. Аналіз проведених в Україні наукових досліджень з питань земельного, екологічного та цивільного права показує, що сучасна вітчизняна земельно-правова доктрина поки що не враховує принцип поєднання інтересів суспільства і законних інтересів громадян та збереження гарантій кожного громадянина на вільне володіння, використання і розпорядження належною йому земельною ділянкою, а обмежується лише висвітленням і коментуванням законодавчих положень щодо відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, не пропонуючи теоретичних висновків і практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізму відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам в умовах світових інтеграційних економічних і державно-правових явищ.

2. За результатами дослідження еволюції законодавчого забезпечення відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам було виділено три етапи:

1) перший етап (1922–1990 рр.) – період, який пов’язаний з прийняттям кодифікованих актів земельного законодавства за радянських часів. В той часовий проміжок інститут відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам був спрямований на виконання завдань та інтересів держави;

2) другий етап (1990–2001 рр.) характеризується суттєвими змінами в юридичній природі та правовому механізмі інституту відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам у порівнянні з радянським періодом (зміна суб’єктного складу, зміна правового статусу землекористувача, що було пов’язано із введенням двох видів користування земельними ділянками – постійного і тимчасового, у тому числі оренди, доповнення переліку підстав відшкодування збитків, а саме – викуп земельної ділянки, що зумовлювалося визнанням приватної власності на землю);

3) третій етап (2001 р. – по сьогоднішній день) розпочався з прийняттям 25 жовтня 2001 р. чинного ЗК України. Правові приписи, що регулюють відносини у сфері відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, зосереджені в гл. 24 ЗК України, яка займає самостійне місце в розділі V, що має назву «Гарантії прав на землю». Це свідчить про суттєву роль, яку мають відігравати норми, що регулюють суспільні відносини в даній сфері. Відносини щодо відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам раніше були врегульовані підзаконними нормативними актами. Сьогодні ж, наприклад, порядок відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам при відчуженні земельних ділянок, інших об’єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності закріплено на рівні Закону.

3. Збитки у сфері земельного права – це спричинені неправомірною (або правомірною) поведінкою негативні наслідки, завдані майновій (еколого-майновій) сфері власника землі чи землекористувача.

4. Критеріями класифікації збитків є: 1) ступень виявлення збитків (явні, які чітко визначаються за допомогою наукових методів і приховані, які за умов існуючого рівня знань і методологічного забезпечення не можуть бути встановлені); 2) час формування (поточні, існують в даний момент та прогнозовані, які будуть існувати в майбутньому внаслідок певного впливу); 3) оборотність наслідків (поправні і непоправні); 4) масштаб (глобальний, регіональний, локальний); 5) спосіб визначення (вимірювані (грошові чи натуральні) і умовно вимірювані, тобто ті, що практично не піддаються кількісній оцінці); 6) наслідки (екологічні збитки й такі, що не пов’язані з екологічною шкодою);

5. Функціями відшкодування збитків є: а) компенсаційна (відшкодування шкоди в грошовій формі); б) правовідновлююча (повернення самовільно зайнятої земельної ділянки, відміна незаконного акта); в) стимулююча

(здійснення мотиваційного впливу на свідомість учасників земельних відносин з метою стимулювати їх поведінку у необхідному для суспільства руслі).

6. Встановлено, що розпорядження районних державних адміністрацій «Про створення комісії для визначення збитків власникам землі та землекористувачам» мають низку суперечностей, які потребують детального правового аналізу. Запропоновано закріпити в Порядку № 284 чіткий перелік обов'язкових документів, які додаються до заяви про відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам.

7. Правові підстави прийняття більшості постанов ВР України щодо вилучення земельних ділянок та обов'язку підприємств, установ та організацій, що отримують ці ділянки, компенсувати збитки не мають юридичного підґрунтя. ЗК України, а також ЗУ «Про відчуження для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності ...» явно не надають ВР України відповідних повноважень. В нормах ЗК України прямо встановлюється лише обов'язок погоджувати вилучення особливо цінних земель з ВР України, однак більшість відповідних постанов парламенту особливо цінних земель не стосується. Аргументовано пропозицію надати ВР України право на вилучення земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності та зазначити в ЗУ «Про відчуження для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності ...» тип та форму акта, яким ВР України буде здійснювати таке вилучення та відшкодування.

8. Враховуючи неусталеність оформлення актів КМ України щодо вилучення земельних ділянок, слід рішення КМ України щодо вилучення земельних ділянок приймати лише у вигляді постанов, зміст та форма яких буде визначатися нормами ЗУ «Про відчуження для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності ...».

9. При викупі земельних ділянок перевага має надаватися відшкодуванню в грошовій формі, оскільки при компенсації у натуральній формі можуть виникнути проблеми з визначеністю рівноцінності відшкодування.

10. З метою удосконалення чинного законодавства щодо захисту прав та законних інтересів власників землі та землекористувачів доцільно внести такі зміни:

– доповнити перелік ст. 156 ЗК України такою підставою відшкодування збитків, як використання земельних ділянок без належної державної реєстрації прав на них;

– доповнити ст. 14 ЗУ «Про відчуження для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності ...» положенням, що у разі викупу (вилучення) земель сільськогосподарського призначення встановлюється підвищений (подвійний) розмір відшкодування збитків;

– викласти ст. 14 ЗУ «Про відчуження для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності ...» у такій редакції: «У разі викупу земельної

ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, для суспільних потреб власнику (власникам) цього майна вартість таких об'єктів може бути відшкодована у грошовій формі або за згодою власника (власників) може бути надано у власність іншу рівноцінну земельну ділянку чи об'єкти нерухомого майна, вартість яких враховується при визначенні викупної ціни»;

– доповнити частиною другою ст. 156 ЗК України в такій редакції: «вимога про відшкодування не одержаних доходів покладає на позивача обов'язок довести, що ці доходи не є абстрактними, а дійсно були б ним отримані в разі належного виконання відповідачем своїх обов'язків»;

– виключити положення ч. 2 ст. 14 із ЗУ «Про відчуження для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності...», оскільки правила укладання договорів купівлі-продажу, встановлені ЦК України та ЗК України, не передбачають обов'язків набувача земельної ділянки з відшкодування збитків третім особам, якщо ці збитки виникли із самого факту купівлі-продажу земельної ділянки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Терлецька Л. М. Розгляд земельних спорів органами виконавчої влади та судами. *Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць*. Вип. 46. Одеса, 2009. С. 287-292.

2. Терлецька Л. М. Викуп державою земельних ділянок для суспільних потреб – підстава відшкодування збитків в Україні. *Юридичний вісник*. 2009. № 3. С. 41-46.

3. Терлецька Л. М. Судова практика щодо розгляду спорів про вилучення земель сільськогосподарського призначення. *Науковий журнал «Південноукраїнський правничий часопис»*. 2009. № 3. С. 105-107.

4. Терлецька Л. М. Умови та порядок відшкодування збитків землевласникам та землекористувачам. *Актуальні проблеми політики* : Збірник наукових праць. Одеса, 2010. Вип. 39. С. 503-510.

5. Терлецька Л. М. Нагальні питання відшкодування збитків власникам земельних ділянок та землекористувачам органами державної влади. *Юридичний журнал «Право України»*. 2010. № 5. С. 193-198.

6. Терлецька Л. М. Відшкодування збитків власникам земель та землекористувачам при самовільному зайнятті земельних ділянок. *Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць*. Вип. 52. Одеса, 2010. С. 221-227.

7. Терлецька Л. М. Правове регулювання відшкодування збитків при викупі земельних ділянок. *Актуальні проблеми держави та права* : Збірник наукових праць. Вип. 61. Одеса, 2011. С. 662-667.

8. Гавриш Н. С., Суца Л. М. Історичні передумови формування інституту відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам. *Науково-практичний журнал «Прикарпатський юридичний вісник»*. № 6 (15). 2016. С. 80-83 (у співавторстві Гавриш Н. С. 50%; Суца Л. М. 50 %).

9. Суцая Л. Н. Правовое регулирование создания и функционирования Государственного земельного банка в Украине. *Leges si viata*. № 1/2 (301). 2017. С. 165-168.

10. Терлецька Л. М. Відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам в разі вилучення (викупу) земельної ділянки за рішенням місцевих державних адміністрацій. *Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених* : Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23-24 квітня 2009 р.). 2009. Ч. 5. С. 120-122.

11. Терлецька Л. М. Самовільне зайняття земельних ділянок як підстава відшкодування збитків. Міжнар. студентсько-аспірантська наук. конф. *«Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи»* (м. Львів, 14–16 травня 2010 р.). 2010. С. 219–221.

12. Терлецька Л. М. Відшкодування збитків власникам земельних ділянок та землекористувачам за рішенням Кабінету Міністрів України. *Тенденції та пріоритети реформування законодавства України* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 13 березня 2010 р.). У 2-х частинах. 2010. Ч. 2. С. 29-31.

13. Терлецька Л. М. Щодо юридичної природи відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва. *Сучасна цивілістика* : Тези наукових робіт учасників 5-ї Міжнародної цивілістичної наукової конференції студентів та аспірантів (м. Одеса, 31 березня – 1 квітня 2010 р.). У 2-х кн. Книга 2. Одеса, 2010. С. 328-330.

14. Терлецька Л. М. Шляхи усунення прогалин законодавства про відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам. *Государство и право в условиях глобализации : реалии и перспективы*. Сборник научных трудов. Материалы 2-й Международной научно-практической конференции (г. Симферополь, 16-17 апреля 2010 г.). 2010. С. 323-324.

15. Терлецька Л. М. Щодо вдосконалення законодавства про відчуження земельних ділянок для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності. *Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених*. Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, 23 квітня 2010 р.). 2010. Ч. 2. С. 92-93.

16. Терлецька Л. М. Сучасний стан законодавства щодо відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам. *Правове життя сучасної*

України: Тези доповідей Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу (м. Одеса, 21-22 травня 2010 р.) Одеса, 2010. С. 501-503.

17. Терлецька Л. М. Правові питання створення та функцій державного земельного банку в Україні. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького складу. Т. 2. 20-21 травня 2011 р. С. 459-460.

18. Суца Л. М. Методика розрахунку розміру збитків, заподіяних власникам земельних ділянок та землекористувачам. *Правове життя сучасної України* : матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (м. Одеса, 20-21 квітня 2012 р.). Т. 3. Одеса, 2012. С. 459-460.

19. Суца Л. М. Правова природа визначення збитків, заподіяних власникам землі та користувачам. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України* (м. Одеса 9-10 вересня 2016 р.). Одеса, 2016. С. 215-218.

20. Суца Л. М. Теоретичні аспекти визначення категорії відшкодування збитків. *Збірник матеріалів Міжнародного конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції», присвяченого 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія».* (м. Одеса, 2-4 червня 2017 р.) м. Одеса, 2017. С. 241–244.

21. Суца Л. М. Правові ознаки та класифікація збитків у земельному праві. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє;* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.) У 2-х т. Т. 1. Одеса, 2017. С. 657–659.

АНОТАЦІЯ

Суца Л. М. Правові засади відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06. – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2018.

Дисертацію присвячено комплексному та всебічному дослідженню правових засад відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам в Україні. Робота містить теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми у сфері правового регулювання відносин щодо відшкодування збитків.

Проаналізовано зміст наукових праць вчених земельного та цивільного права, екологів, економістів, що дозволило визначити деякі загальні тенденції

та встановити особливості в авторських підходах до розкриття юридичної природи відшкодування збитків.

За результатами дослідження проведено періодизацію історичного розвитку та становлення інституту відшкодування збитків, проаналізовано сучасний стан законодавчого забезпечення цієї сфери.

Розкрито ознаки та сформульовано визначення поняття «збитки», визначено функції збитків та проведено їх класифікацію. Здійснено розмежування поняття збитків з іншими суміжними категоріями, особливу увагу приділено співвідношенню понять «збитки» та «втрати» у земельних відносинах.

Детально розглянуто правові підстави відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам. Значну увагу в дослідженні приділено правовому механізму вилучення (викупу) сільськогосподарських та лісгосподарських земель. Проаналізовано підстави щодо відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, заподіяних в результаті правопорушень.

Сформульовано науково обгрунтовані рекомендації і пропозиції щодо вдосконалення актів земельного законодавства у сфері відшкодування збитків.

Ключові слова: землі сільськогосподарського призначення, власник землі, землекористувач, орендарі земельних ділянок, відшкодування збитків, самовільне зайняття земельної ділянки, вилучення (викуп) земельної ділянки, відчуження земельних ділянок для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності.

АННОТАЦИЯ

Сушая Л. Н. Правовые основы возмещения убытков собственникам земли и землепользователям в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06. – земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2018.

Диссертация посвящена комплексному и всестороннему исследованию правовых основ возмещения убытков собственникам земли и землепользователям в Украине. Работа содержит теоретическое обобщение и новое решение научной проблемы в сфере правового регулирования отношений по возмещению убытков.

Проанализировано содержание научных трудов ученых земельного и гражданского права, экологов, экономистов, позволило определить некоторые общие тенденции и установить особенности в авторских подходах к раскрытию юридической природы возмещения убытков.

По результатам исследования проведено периодизацию исторического развития и становления института возмещения убытков, проанализировано современное состояние законодательного обеспечения этой сферы.

Раскрыты признаки и сформулировано определение понятия «убытки», определены функции ущерба и проведена их классификация. Осуществлено разграничение понятия убытков с другими смежными категориями, особое внимание уделено соотношению понятий «ущерб» и «потери» в земельных отношениях.

Подробно рассмотрены правовые основания возмещения убытков собственникам земли и землепользователям. Значительное внимание в исследовании уделено правовому механизму изъятия (выкупа) сельскохозяйственных и лесохозяйственных земель. Проанализированы основания для возмещения убытков собственникам земли и землепользователям, причиненных в результате правонарушений.

С целью усовершенствования действующего законодательства относительно защиты прав и законных интересов владельцев земли и землепользователей автором предложено внести дополнение в Закон Украины «Об отчуждении земельных участков, других объектов недвижимого имущества, размещенных на них, находящихся в частной собственности, для общественных нужд или по мотивам общественной необходимости», а именно дополнить положением, что в случае выкупа (изъятия) земель сельскохозяйственного назначения устанавливается повышенный (двойной) размер возмещения убытков.

Обоснована необходимость дополнить ЗК Украины таким основанием возмещения убытков, как использование земельных участков без надлежащей государственной регистрации прав на них, и положением, о том что требование, о возмещении не полученных доходов возлагает на истца обязанность доказать, что эти доходы не являются абстрактными, а действительно были бы им получены в случае надлежащего выполнения ответчиком своих обязанностей.

Сформулированы научно обоснованные рекомендации и предложения по совершенствованию актов земельного законодательства в сфере возмещения убытков.

Ключевые слова: земли сельскохозяйственного назначения, владелец земли, землепользователь, арендаторы земельных участков, возмещение убытков, самовольное занятие земельного участка, изъятие (выкуп) земельного участка, отчуждение земельных участков для общественных нужд или по мотивам общественной необходимости.

SUMMARY

Sushcha L. M. Legal principles of losses compensation to land owners and land users in Ukraine. – Manuscript.

Thesis work for obtaining a scientific degree of Candidate in Law, specialty 12.00.06. – land law; agrarian law; environmental law; natural resource law. – National University «Odessa Academy of Law», Odessa, 2018.

The dissertation is devoted to the complex and comprehensive study of the legal principles of losses compensation to land owners and land users in Ukraine. The work contains a theoretical synthesis and a new solution of a scientific problem in the field of legal regulation of relations concerning losses compensation.

The content of scientific works of earth and civil law scholars, ecologists, economists has been analyzed, which allowed to identify some general tendencies and to establish the peculiarities in author's approaches to the disclosure of the legal nature of losses compensation.

According to the results of the study periodization of historical development and establishment of the institute of losses compensation was made, the current state of legislative provision of this sphere was analyzed.

The work substantiates the signs and formulates the definition of «losses», defines the functions of losses and conducts their classification. The division of the notion of losses with other contiguous categories was made, special attention is paid to the ratio of the concepts of «losses» and «damages» in land relations.

The legal grounds for losses compensation to land owners and land users were examined in details. Much attention is paid to the legal mechanism of seizure (redemption) of agricultural and forestry lands. The grounds for losses compensating to the owners of land and land users caused by the offenses were analyzed.

The scientifically grounded recommendations and suggestions on improvement of acts of the land legislation in the field of losses compensation are formulated.

Keywords: agricultural land, land owner, land user, tenants of land plots, losses compensation, loss of agricultural and forestry production, unauthorized occupation of land, seizure (redemption) of land plot, alienation of land plots for public needs or for motives of social necessity.